

DØDSFERDEN fra det brennende landet

FOTO: PRIVAT

Et land bombet av russerne, tilintetgjort og brent av tyskerne. En befolkning fordrevet fra sine hjem. Brødrene Ernst og Fredrik Jahn Lebesby husker ennå de mange som ikke klarte påkjeningene under evakueringen med lastebåten «Carl Arp»: – Det lå sju døde under ulltepper på øverste dekk.

BARN AV KRIGEN: Ernst (t.h.) og Fredrik Jahn Lebesby beretter for første gang om den livsfarlige reisen fra Vadsø til gården i Telemark, der bildet på trappa er tatt.

FOTO: FINNMARKSBIBLIOTEKET

Tekst: **Jørgen Johannessen Kind**

Det er rart hva man husker, sier Ernst Jahn Lebesby (83) og nikker mot lillebroren Fredrik (76). De har akkurat fortalt om hvordan russiske bomber la hjembyen Vadsø flat. Om tyske soldater som satte fyr på hus og stakk i hjel husdyrene foran øynene på hylende kvinner i Tana.

Og om døde kroppar under ulltepper på en stappfull, sykdomsherjet holk av en lastebåt på vei fra Billefjord.

Men nå dukker det plutselig opp et annet minne. Ernst lyser opp:

– Husker du da tyskerne hadde tatt oss, den natta vi var i kirken i Langnes, og det begynte å gå ryk-

ter om at skobutikken sto åpen og at eierne alt hadde dratt sørover?

– Ja, vi sprang for livet for å sikre oss nye sko!

– Var det du eller jeg som fikk to venstre? sier Ernst.

– Det var jeg. To venstresko. Det var min fangst, sier Fredrik.

Han var seks år den gangen, høsten 1944, da det mørkeste kapitlet i norsk krigshistorie ble skrevet, høsten da en hel landsdel sto i brann og en hel befolkning – 70 000 mennesker – var på vei bort.

Fredrik Jahn Lebesby var seks år gammel og midt oppi det. På en livsfarlig reise med far, mor, storebror, en koffert, en sekk med sengetøy – og to venstrestøvler.

Det er på høy tid å fortelle historien, synes brødrene.

– For de fleste er dette glemte. Få det fram. Alt sammen. Spesielt redslene om bord på «Carl

Arp», sier Ernst Jahn Lebesby til Vi Menn.

Oppvokst med krig

Da de to guttene 8. november 1944 entret lasteskipet som skulle ta dem sørover fra et Finnmark i flammer, var de – så ufattelig det enn høres ut i dag – allerede erfarne i krigens redsler.

Ernst var 13, Fredrik seks og de hadde levd tett på krigen i over fire år, helt siden en natt i juni 1940 da et tysk bombefly la kringkastingen i Vadsø i grus.

– Vi våknet av drønnene og rausa ned fra sengene og ned i kjelleren. Hadde connection med London, den kringkastingen, den siste frie i Norge. Og han maskingeværskyteren, han satt og peppret byen med kuler. Kunne jo truffet hva som helst. Jeg skjønte ikke så mye, men jeg skjønte at

JUBEL I RUINENE: Tyskerne stakk fra Vadsø i all hast, fordi de var redd russerne skulle avskjære retretten. Dermed rakk de bare å brenne sine egne anlegg. Byen var imidlertid sterkt skadet etter russiske bombeangrep. Her vifter likevel fem glade gutter med flagget etter frigjøringen i oktober 1944, foran det som var folkeskolen. Fra v. Per Brevik, Svein Ræder, Arne Ræder, Finn Ræder og Aksel Isaksen Vahaniemi.

her var det krig. Det startet med det, sier Ernst Jahn Lebesby.

Siden, etter at tyskerne gikk til angrep på Sovjetunionen sommeren etter, ble rollene byttet om. De russiske bombeflyene kom ofte til Øst-Finnmark. Det var verst i Kirkenes, som opplevde 320 angrep – ifølge mange kilder nest mest i hele Europa under

FINNMARK OG NORD-TROMS BRENNER

90 til 100 % brent

50 til 90 % brent

Dette brant tyskerne opp

11 000 bolighus

OKTOBER 1944: 200 000 tyske soldater gjør retrett og 47 000 sivile tvangsevakueres.

Folk flyttes til Tromsø og så sørover.

4700 fjøs

420 forretninger

306 fiskerbruk

230 industribygg

140 forsamlingshus

106 skoler

53 hoteller

60 off. bygg

27 kirker

21 sykehus/stuer

Tromsø

LYNGEN-FJORDEN

Skibotn

TROMS

NORGE

SVERIGE

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

Tysk retrett

FOTO: WILLIAM HAKVAAG/LOFOTEN KRIGSMINNE MUSEUM, SVOLVÆR

SATT I BRANN: «Så er det da lagt øde, brent, herjet og mishandlet, dette barske, værharde, men også trolldomsaktige og vakre Finnmark», skrev M. Broderstad like etter krigen. Her brenner bygninger i Kirkenes.

krigen, etter Maltas hovedstad Valletta.

I Lakselv, der forfatter og historiker Arvid Petterson vokste opp under krigen, gikk det for det meste greit så lenge det var piloten de kalte «Den kjente russeren» som kom.

– Han traff bestandig flyplassen. Men etter at han ble skutt ned, falt det bomber litt overalt. Vi flyttet lengre unna, men rystelsene kjentes godt i det primitive

rommet vårt, rett på grunnfjellet, forteller Petterson til Vi Menn.

Det var farlige tider hos brødrene Lebesby i Vadsø, også.

– Jeg tror vi hadde 36 bombeangrep. Det verste var det som la sentrum flatt, 23. august 1944. Vi har ei støtte på kirkegården med 15 navn på. Det var med livet som innsats å oppholde seg i byen. De skjøt jo bare. Det gikk skudd i snøskavlen ved siden av Fredrik en gang. Var du gammel da? ▸

«Jeg skjønnte ikke så mye, men jeg skjønnte at her var det krig.»

BRØDRENES DRAMA: Ernst Jahn Lebesby (til h.) var 13 år, broren Fredrik var seks da de ble drevet vekk fra Finnmark og sendt på en fem døgns helvetesreise om bord på transportskipet «Carl Arp».

FOTO: KINE MOXNESS SANDNES, FINNMARKEN

FOTO: WILLIAM HAKVAAG/LOFOTEN KRIGSMINNEMUSEUM, SVOLVÆR

NÅDELØST: Finnmarkingenes nære og kjærlige avhengighetsforhold til dyr gjorde tyskernes nedslaktning av kveg, hester, sauer og hunder ekstra hjerteskjærende for folk. Mange var selv øyenvitner.

– Fire. Eller tenker du på den gangen flisene føyk av husveggen? sier Fredrik.

– Nei, snøskavlen. Det freste i snøen!

Hungersnøden i øst

Andre ting sitter også som spikret i minnet. Matmangelen – og familiens hus som brant ned på grunn av den.

Ernst forklarer.

– Ja, altså, det var jo reine hungersnøden. Vi levde av fisk, men fiskerne våget seg ikke ut fordi båtene ble senket. Og bønder var det ikke her, så vi hadde ingen å bytte til oss smør og fleisk fra. Fredrik her, han var helt sann, sier Ernst og drar inn kjakene.

– Så mager at mor og jeg var redd for ham. Vi spiste brødskeer med potetstappe, og brukte tran til å steike med. Den måtte brennes på panna først for å få bort den verste smaken. Under en slik brenning gikk huset i fyr og flamme, forteller Ernst.

– Hvis du vil spare halsen din litt, kan jeg fortsette, avbryter Fredrik.

– Det var i 1943. Far var nyoperert. Lå oppe i 2. etasje. Hushjel-

pa brant tran. Mens hun var oppe og serverte far, tok det fyr på kjøkkenet. Alt var overtent på et blunk, sier Fredrik.

Og igjen dukker disse helt spesielle minnene opp. En stige opp mot vinduet i overetasjen, østerrikske soldater som kom løpende for å hjelpe, faren som ble båret i sikkerhet.

Men aller klarest: Pianoet som de ikke klarte å få ut. Pianoet som hang i vinduskarmen og brant opp, sammen med huset.

Det var en familietragedie.

ge tilbakeslag. Finland, som av helt egne grunner hadde kjempet sammen med tyskerne mot sin russiske nabo, ga opp kampen. Dermed var også nordfronten ved Murmansk en tapt kamp. Med russerne i hælene trakk tyskerne seg tilbake.

Redningen var å komme seg bak nye befestninger ved Lyngenfjorden, mente Hitler.

Horden hans hadde bare én vei å gå for å komme dit. Gjennom Finnmark.

– Først kom russerfangene. De

som styresmann for en evakueringsring også av den norske sivilbefolkningen, slik at finnmarkingene ikke havnet i hendene på russerne og de allierte.

Lie og hans følge, «hirdrampen» på folkemunne, slo seg ned på sorenskrivergården i Tana. Men fyllefestene deres gjorde mer inntrykk enn oppropene.

– De gjorde ikke annet enn å fylle seg og reise rundt og holde idiotiske taler. Røpte at alle måtte forlate Finnmark. «Gå vestover!» Ingen tok dem alvorlig. De var fulle som staur, heter det i øyenvitneskildringer som ble samlet av Berntine Ruud Hellesnes rett etter krigen, i boken «Finnmark i flammer».

Nordmennenes åpenlyse uvilje mot å dra frivillig, vekket imidlertid harme – helt ned til Berlin. 28. oktober ga Adolf Hitler sin beryktede ordre om at hele befolkningen øst for Lyngen skulle fjernes med makt og at alle hus «hensynsløst» skulle brennes til grunnen eller ødelegges – og at «medlidenskap med befolkningen ikke var på sin plass».

Samenes flukt

Brødrene Lebesby hadde forlatt Vadsø på grunn av bombingene og bodde på en gård i Luftjokk i Tanadalen. Der, som alle andre steder, snakket de voksne alvorlig sammen, dempet så ikke barna skulle høre. ▶

« De gjorde ikke annet enn å fylle seg og reise rundt og holde idiotiske taler.

Men i den store sammenheng bare et lite forvarsel om hva som skulle komme.

Neddopa Jonas Lie

Sommeren 1944 var Nazi-Tyskland på vikende front over hele Europa. De allierte sto på land i Frankrike, i sør tok de seg fram oppover det italienske støvleskafet og østfra presset den veldige røde armé tyskerne ubønnhørlig bakover.

I september kom neste alvorli-

tøflet forbi, tusener av dem. Hang over skuldrene på hverandre, de som var for dårlige. Og tyske lastebiler, fulle av soldater og utstyr, sier Ernst Jahn Lebesby.

For de sivile var de første ukene i oktober kaotiske. Wehrmacht og øverstkommanderende Lothar Rendulic var mest opptatt av å komme seg vekk før de ble innhentet av russerne. Men med rikskommisær Terbovens velsignelse sendte Vidkun Quisling politiminister Jonas Lie nordover

Best i test Rett til topps

BEST I TEST*

Exklusive pakke:

- Sort skinn interiør
- El. panoramasoltak
- Bi Xenon lys med lyktespylere
- Navigasjon
- Bluetooth telefonsystem
- Ryggekamera
- LED kjørellys
- Parkeringsensor foran og bak
- DAB+ radio med USB og 7 høyttalere
- 17" aluminiumsfelger
- Skinn multifunksjonsratt
- 2-soner klimaanlegg
- Cruisekontroll
- Automatisk avblendbart innvendig speil
- Tåkelys
- Hill hold kontroll/bakkestartassistanse
- Automatiske vindusviskere
- Nøkkelfritt system og start
- Mørke ruter fra B pilar
- Sølv takrails
- Norsk Tectyl

Verdi kr. 69.000.-

Kampanjetilbud: kr. 20.000.-

Spar kr. 49.000.-

S-CROSS 4x4

4x4 med automat tilgjengelig

Navigasjon, ryggkamera og DAB+

Hele 430 liter bagasjerom

4x4 er standard

Nye S-Cross 4x4 fra Suzuki er en av årets største bilnyheter og har gått rett til topps som en av Norges mest kjøpte biler. Suzukis store nye folkebil kombinerer det beste fra SUV biler, tradisjonelle personbiler og ikke minst stasjonsvogner. Bagasjerommet på hele 430 liter er klassens største, firehjulstrekk er standard og utstyrsnivået er svært høyt. Nye diesel og bensinmotorer med lavt forbruk og lave utslipp gjør bilen til en avgiftsvinner. Automatgir er også tilgjengelig. I den aller siste og mest krevende kollisjonstesten i Euro NCAPs historie oppnådde S-Cross ikke bare 5 av 5 stjerner, men også den høyeste totalscoren for noen bil som selges i Norge*. Da er det ikke så rart at vi med firehjulstrekk, stor plass og lave avgifter trygt kan si at S-Cross 4x4 er som skapt for norske forhold og en nyhet du ikke bør gå glipp av.

S-Cross 4x4 fra 289.900,- Automatgir + 15.000,-

Veil priser levert Drammen. Frakt kommer i tillegg. CO2 utslipp fra 110 - 130 g/km Drivstofforbruk fra 4,4 - 5,7 l/100km.

SUZUKI

Uke 45 2014 Som skapt for norske forhold!
www.suzuki.no

DE SOM ALDRI KOM HJEM

Noen ble skutt, noen ble slengt inn i hus som skulle brennes – men først og fremst var det sykdommer og påkjenninger som kostet liv. Rundt 350 finnmarkinger kom aldri hjem igjen fra deportasjonen – og noen visste hvor det bar: 92 år gamle Ole Arnesen fra Elvebakken i Alta hadde laget seg kiste som han ville ta med seg.

Det fikk han ikke, så kista ble stående igjen på låven da han dro. Arnesen døde i Mosjøen bare et par uker senere.

– Det stemmer, kista ble i stedet brukt ved et annet dødsfall. En stygg sak, det var en eldre kvinne som ble overfalt og drept i det lille hotellet hun drev i Skaaluft. Gjerningsmennene var trolig soldater som kom fra Litsafronten. Mange av disse hadde noe stygt i blikket, det husker jeg godt. De var annerledes enn soldatene vi var vant til å omgås, sier Arvid Petterson fra Lakselv. Han har vært en drivkraft i arbeidet med å finne sannhetene rundt konsekvensene av tyskers brenning i Nord-Norge, og kan dokumentere at dødstallene var langt høyere enn det som har vært vanlig å tro.

– Av en eller annen grunn var

OMREISENDE I HISTORIE:

– Det er sårt at vår tragiske krigshistorie har havnet i skyggen av heltene sørpå, sier Arvid Petterson. Han har viet livet sitt til å dokumentere skjebnene som rammet befolkningen i Finnmark og Nord-Troms.

det tallet 33 som festet seg. Det var trolig hentet fra vitneutsagn fra de ansvarlige, sier Petterson og fryser:

– 33!? Jeg finner kanskje aldri det nøyaktige tallet, men jeg har funnet et sted rundt 350 dødsfall hittil.

Det er slike skjevheter i den offisielle historiefremstillingen som for mange år siden vekket Pettersons kampglød.

– Jeg leste det som ble skrevet sørpå og sammenlignet med de historiene jeg hørte. Jeg ble storøyd. Tyskerne sendte like mange mann gjennom Finnmark som de sendte til Stalingrad, og så er det utelatt? Jeg har sett norgeshistorie i 12 bind hvor det ikke står en tøddel om evakueringen. Tenk, læreren min

HØSTEN 1944:

Et usikkert blikk fra en familiefar ved ei kai i Troms. Halfrid Eliassen fra Kvænangen, som prøver å få med sin syke mor. Men kvinnen var en av mange som ikke klarte påkjenningene.

Følge ordren og dra? Eller gjemme seg vekk til tyskerne hadde dratt? Det skulle vise seg at hver tredje finnmarking tok sjansen på det siste, slik oppfordringene lød i radiosendingene fra England.

Det var deres motstandskamp.

Tyskerne ønsket for eksempel å flytte reindriftssamene til Trøndelag. Første oppsamlingssted skulle være Helligskogen ved Skibotn. Samene dro andre veien, til Helligskogen i Anarjokkdalen, så videre til Sverige. Tyskerne så ikke snurten av dem.

Slikt mot var det mye av.

– Vi skulle rømme og gjemme oss i en bunker under bakken et godt stykke unna gården mens det verste sto på. Torvvegger og greier. Maten på samvirkelaget var delt ut gratis, for de visste at det skulle brennes. Men vi ble tatt der. Tyskerne kom ned fra fjellet med

schæfere. Vi ble kastet opp på en lastebil og kjørt til Tana kirke. Det var et par-tre tusen av oss der, den natta. Folk lå på halm oppe i alterringen, husker jeg, sier Fredrik Jahn Lebesby.

Rundt dem ble den vakre Tanadalen lagt øde. Hus ble stukket i brann foran øynene på dem som bodde der.

– Kirken lå på vestsida av elva. Småbrukerne på østsiden ble kommandert over på vestsida. Der sto de og kunne se tyskerne

springe rundt på tunet med bensinkanner og slå inn vinduer og stikke alt i brann. Det var hyl og skrik av kvinnfolkene som hørte til der. Kan du tenke deg? sier Fredrik.

Han blir stille.

– Og så dyrene da...

– Ja, det så vi jo selv. Vi satt på lastebilen, ved landbruksskolen i Rustefjellbma og ventet. De skjøt kyrne der. Det var førsteklases dyr på den landbruksskolen, sier Ernst.

– Da får dere skyte oss

Lastebilkolonnene med evakuerte humpet over Ifjordfjellet mot Lakselv, der veien gikk rett forbi huset og butikken til Arvid Pettersons familie.

– Og tenk, sørfra sto tyskere i kø helt fra Skoganvarre og ventet på å komme inn på veien. Det er tre mil, det, sier Petterson.

Mens brødrene fra Vadsø var på vei mot Billefjord for å fraktes sørover med transportskip, var Petterson langt heldigere.

– Mor nektet plent. Vi skulle ikke på noe skip. Da får dere heller skyte oss, sa hun til tyskerne. Så pappa fikk tilbake drosjebilen sin, som tyskerne hadde beslaglagt mange ganger. Vi var sju i den bilen. To små familier. Men det var ikke plass til Helmer, mannen i den andre familien. Han måtte sykle til Lyngen. Og bestemor og bestefar kjørte med

« Der sto de og så hvordan tyskerne sprang rundt på tunet med bensinkannene.

FOTO: NORD-TROMS MUSEUM

lånte oss bøker om «Gutta på skauen», men nevnte ikke med ett ord at han selv hadde vært med i Altabataljonen. Ikke noe å rippe opp i, sa folk her oppe. Etter krigen var heltene sørpå opptatt av å skrive historiene sine. Våre helter hadde ikke tid. De måtte bygge opp landet.

Petterson har som førstemann

utgitt en samlet oversikt over alle som aldri kom hjem. Noen av historiene er ekstra gripende. Som den om ekteparet som måtte etterlate sin døende, året gamle datter Lilly på sykehuset i Trondheim. Jenta var blitt syk om bord på «Adolf Binder», og foreldrene fikk vite at det ikke var håp. De ble likevel tvunget til å reise videre og

FOTO: PRIVAT

LANGTUR: I denne Plymouthen kom minstemann Arvid Petterson og familien hans seg fra Lakselv til Tistedal ved Halden under evakueringen tidlig på vinteren 1944. Lyktene måtte være dekket til, ettersom bilen sørover delte veien med soldater og dyr fra tyskeres Lapplandsarmé.

fikk aldri fulgt henne til graven. De fikk heller aldri vite hvor graven lå, ettersom kvinnen som hadde ordnet med begravelsen, døde kort tid etter. Først for noen få år siden kom Petterson over en protokoll fra Stavne kirkegård der Lillys navn sto. Slik ble gravplassen til slutt funnet.

■ I en gamme ved Karlebotn i Nesseby lå Per Grøver syk og ute av stand til å komme seg ut på egne ben. Tyskerne tente på likevel. Et annet sted i Nesseby ble Mathis Iversen skutt av tyskerne mens han var nede på gården for å hente noen planker opp til gammene der familien skjulte seg. 14 dager senere fant barna hans en blodig lue og knuste brilleglass på tomte – og en forkullet hodeskalle i ruinene.

■ Bjørn Øivind Pedersen (43) fra Alta ble skutt av tyskerne fordi han ikke ville dra før han

hadde gjort seg ferdig med slakting av sauene. Fiskeren Otto Kaino (40) fra Kvænangen ble skutt av «en påtrengende tysk offiser som han kastet ut av huset».

■ Det var ingen nåde for beboerne på institusjoner og aldershjem. De måtte også dra. Mange dro langt. Beboerne på aldershjemmet fra havgapet på Ingøya havnet eksempelvis i den trange Eresfjorden i Møre og Romsdal, der åtte av dem døde. På kirkegården i Skåbu i Oppland ligger seks beboere fra Honningsvåg tuberkulosehjem, i Malvik i Sør-Trøndelag er det 11 navn på gravstøtten etter gamlehjemmet i Børselv i Porsanger.

Petterson og forfatterkollega Dag Skogheim har vært nybrottsmenn i jakten på «Finnmarksgravene» som finnes en rekke steder i landet.

hest og vogn, de ville berge hestene. Vi tok dem igjen langs fjorden. De kom seg helt til Alta. Men der tok tyskerne hestene likevel, sier Arvid Petterson.

Slik tok folk seg vestover, så godt de kunne, disse heldigvis ganske milde novemberdagene.

Men for over 3000 av flyktninene østfra var det bare én vei ut.

– Vi lå to døgn på halm i en brakke i Billefjord. Den andre dagen, da vi så ut, lå det to båter der, sier Ernst Jahn Lebesby. Det var «Adolf Binder» ved østkaia, «Carl Arp» ved vestkaia.

Tyskerne presset 1400 personer om bord på førstnevnte, enda fullere var det på «Carl Arp», der familien Lebesby og rundt 1850 andre forskrekket trengte seg sammen i to små lasterom dekket av halm. De så ammunisjonskassene. De så ett eneste klosett.

Folk klemte barna tettere til seg

og tenkte det samme: At de verste prøvelsene fortsatt sto igjen.

Dødsskipene

– Først var det jo frykten for at tyskerne skulle ta oss ut på havet og senke oss. Vi hørte de voksne snakket om det. Senere i livet har jeg skjønnet at det var de engelske flygerne vi burde vært redde for. Vi kunne lidd samme skjebne som transportskipet «Rigel», som ble senket utenfor Sandnesjøen med 3000 russerfanger om bord, sier Ernst.

Noen møtte redselen med salmesang. Andre med bannskap.

Men det kom aldri noe angrep.

Etter et døgn eller to kom i stedet sjukdommene. De sanitære forholdene var marerittaktige.

– Det var altså ett vannklosett om bord, som 1850 personer skulle bruke. Kunne det gå? Nei, så klart ikke, sier Ernst.

Det ble derfor spikret opp en slags latrine på utsiden av rekka.

– Det var en skillevegg på midten. Og der satt vi på geledd. Fem-seks mannfolk på ene siden, kvinnfolk på den andre og gjorde sitt i sjøen. Men urin rant ned langs rekka, inn på dekk og til laveste punkt. Der sto maten, seeker med gryn og erter som tyskerne kokte suppe på. Folk ble veldig sjuke. Jeg vet ikke hvor mange. Bare at det var mange, sier Ernst Jahn Lebesby.

Han og broren holdt seg på dekk.

– Vi orket ikke være der nede. Det var ikke plass, heller. Folk lå og sov på skift. Og så stanken... du skjønner, det var mange gamle, gjerne dårlige til beins. De klarte ikke gå trappene. Måtte gjøre fra seg der de lå, sier Ernst.

Etter fem døgn til sjøs var reisen blitt en dødsferd. Syke ble ▶

DE DØDE

Dødsfallene blant befolkningen i de rammede områdene etter evakueringsordren oktober 1944:

Døde før de ble evakuert: 33
Døde underveis eller mens de var evakuert: 188
Døde overvintre: 129

Kilde: Arvid Pettersons bøker «Fortiet fortid» og «Deportering eller flukt».

DØDSSKIP: Ofrene fra transporten med «Carl Arp» fikk i 2012 et eget minnesmerke i Narvik, etter et initiativ av Olav Sørensen. Ingen kan sikkert si hvor mange som døde i tiden etterpå, av sykdommer de pådro seg under reisen. «Carl Arp» var opprinnelig et skotsk skip tatt som krigsbytte ved Dunkerque i 1940. Bildet viser søsterskipet.

FOTO: PRIVAT

FOTO: PRIVAT

SLIK GIKK DET MED DE ANSVARLIGE

■ **Lothar Rendulic**, øverstkommanderende for de tyske styrkene i Norge og Finland. Stilt for retten i Nürnberg. Dømt til 20 års fengsel for overgrep mot sivilbefolkningen i Jugoslavia, men frikjent for anklagene rundt bruken av brennt jord i Norge og Finland. Løslatt i 1951, døde i 1971.

■ **Josef Terboven**, Reichskommissar for det okkuperte Norge. Sprengte seg selv i luften ved Skaugum 8. mai 1945.

■ **Jonas Lie**, politiminister og Nasjonal Samlings styresmann for evakueringen. Døde på en sofa i Bærum 11. mai 1945, uten tegn på ytre skader. Det antas at høyt alkoholforbruk var en sterkt medvirkende årsak.

■ **Johan Lippestad**, visestyresmann for evakueringen, med ansvar for Nord-Troms. Dømt til livsvarig tvangsarbeid i landssvikoppgjøret. Benådet 1956, døde 1961.

båret i land i Tromsø. Arvid Pettersen har funnet 60 navn i gravferdsprotokollene der, fra alle transportene østfra. I tillegg til magesykdommene herjet også difteri.

Minst 19, trolig flere, av menneskene som entret «Carl Arp» i Billefjord, ble båret av skipene som lik og gravlagt i Narvik.

De yngste, de eldste. De svakeste.

– Vi guttungenes så dem. Kroppene var tullet inn i ulltepper og lagt på øverste dekk ved skorsteinen. Jeg husker vi gikk forbi. Det var sju ulltepper der da. Det lå visst noen under trappa også, men de så ikke jeg, sier Ernst Jahn Lebesby.

I Narvik gikk en korrespondent fra nyhetsbyrået NTB om bord i «Carl Arp» som en av de første.

Han kunne rapportere om «en ubeskrivelig stank som slo meg i møte to-tre meter fra nedgangen til akterrommet der de evakuerte var stuet sammen».

Redningsmannskapene tok på seg gassmasker. Passasjerer besvimte da de kom opp i frisk luft. Korrespondentens konklusjon:

– Det er uforståelig at så mange klarte å oppholde seg i dette helvete i fem døgn.

ETTER

FØR

FOTO: PRIVAT ARKIV/GOGGEN HANSEN

Evakueringssjefen i Tromsø, Ragnar Hansen, ble møtt av det samme da han besøktet «Adolf Binder»:

– Vi skimtet disse 1400 ulykkelige som lå tett i tett på plankene. Barn og gamle, et lavt brus av klunk og sukk fra fortvilede mennesker.

Mottakssentralen Norge

Ernst og Fredrik gikk av «Carl Arp» tørste og skitne, de var fulle av lus og vonde minner som festet seg for alltid.

Men friske.

– Og Røde Kors hadde gjort en kjempejobb i Narvik, vi fikk komme til private hjem og vi fikk bade.

Gjestfrihet og velvilje er ord som går igjen når gjenlevende som opplevde evakueringen, i dag tenker tilbake på mottakelsen de fikk rundt om i landet. Hele Norge bidro. Fra Agder til Troms.

– Det er fascinerende hvordan det ble skaffet husrom på få dager. Organiseringen av de mange praktiske spørsmålene har gitt oss den største aha-opplevel-

FOTO: PRIVAT ARKIV/GOGGEN HANSEN

HAMMERFEST FØR OG ETTER: Tyskerne tok seg god tid i Hammerfest, som var en viktig havnebase. Først i midten av november, et par uker etter at de siste sivile hadde dratt, begynte brenningen av selve byen. Den pågikk helt fram til 6. februar 1945. Da sto bare gravkapellet igjen.

sen under vårt arbeid. Man gjorde det beste ut av en dårlig situasjon, påpeker konservatorene Nina Planting Mølmann og Heidi Stenvold ved Gjenreisningsmuseet i Hammerfest.

Familien Lebesby dro til Sauherad i Telemark.

– Vi fikk disponere finstua! Og de hadde verdens beste kirsebær-syltetøy! Der hadde vi det godt.

Han Fredrik var tynn og blek. Så ikke bra ut. Men der kom han seg. Han åt smør. Åt og åt! Det var ikke brødsriver med smør, det var smør med brød under. Husker du? Ernst ler. Og Fredrik husker. Igjen er det disse gode minnene som kommer, som i blant klarer å skyve det vonde fra «Carl Arp» unna. Tross alt.

– Jeg har fremdeles lyst på godt smør. Tar ostehøvelen og legger en tjukklatt med smør på knekkebrødet, sier Fredrik.

Allerede i august 1945 dro familien hjemover. Deres Vadsø var

ikke helt utslettet. Men fra Tana og vestover var det bare avsvidd land så langt øyet kunne se. Til og med trekorsene på kirkegårdene hadde tyskerne brent.

Folk fortalte at det hadde ulmet og brent i kull-lagrene hele vinteren gjennom og langt utover våren før osen til slutt forsvant.

Nå skulle et nytt land bygges og stige opp av asken.

jorgen.kind@egmont.com

Kilder: Historien til Ernst og Fredrik Jahn Lebesby ble først fortalt til konservator Nina Planting Mølmann ved Gjenreisningsmuseet i Hammerfest, og videoreformidlet til Vi Menn.

NESTE NUMMER:

Over 20 000 trosset ordren om evakuering og ble værende i det brente landet. Les om menneskene som kjempet for livet i huler og gammer.

JAGET FRA HAMMERFEST

Ni eldre herrer rundt et kafébord i Finnmark. Ni unike beretninger om den gangen de ble jaget på flukt fra brennende barndomshjem.

Akkurat dette kafébordet står i Hammerfest, men du finner akkurat maken hvor som helst i Finnmark. Overalt der det sitter en gjeng eldre, kan du være sikker på at du får høre en historie om en dramatisk barndom hvis du går bort og spør.

Det gjorde vi.

– Vi fikk med oss det som går i ei trillebår, sier Odd Selnes (76) og de andre nikker bekræftende. Noen handlet kanskje litt ekstra ting i butikkene som skulle tømmes og noen prøvde kanskje å få med så mye man kunne av inventaret – men for de aller fleste var det likevel det alt man fikk tatt med seg:

Det som går i ei trillebår. Ikke mer. Så dro de, alle sammen. Arvid havnet i Vesterålen, én Roger langt nede i Mysen i Østfold og en annen Roger utenfor Sandefjord. Men selv om historiene deres er dramatiske, ledsages de av en stor dose humor. Idar Barstad husker godt at faren spilte trekkspill og at folk danset på dekket på skøyta «Havblikk II» mens de la byen og alt de eide og hadde bak seg. Andre forteller hvordan oppholdet andre steder i landet førte med seg nye vennskapsbånd, at tragedien knyttet landet tettere sammen.

– Som vi sier det her: Hadde det ikke vært for tyskerne, hadde vi aldri sett baksida av Håja! (*Den karakteristiske øya midt på bybildene.*) Humor og pågangsmot. Hvordan skulle folka her ellers klart å bygge opp denne landsdelen? sier Odd Selnes. Fordi bestefaren hans jobbet i havnevesenet, var han blant de første som kom tilbake til en by der én bygning sto. Gravkapellet.

– Det bodde sikkert 50 mennesker der den første tiden. Det var butikk i likkjelleren. Jeg har senere tenkt at det krevdes et utrolig mot å komme tilbake hit. Idar og jeg var de eneste førsteklassingene på første skoledag på nyåret 1946.

– Og de to første som ble kastet ut, skyter Idar Barstad inn.

De gode historiene vandrer rundt bordet. Den beste er kanskje denne:

– Jeg traff en kar fra Bergen på Tenerife for noen år siden, sier Roger T. Hansen (88).

– Det kom fram at vi begge hadde vært evakuert til samme sted, Sandar i Vestfold. Han fortalte at han fortsatt husket en gutt nordfra som i mai 1945, da flyene fra England suste over hodene våre, hadde løpt over jordene og ropt «Nu skal vi hjem!». Den gutten, det var meg, det.

HISTORIEFORTELLERNE: Godt over 70 år og fra Hammerfest. Da har man en dramatisk barndom å berette om. Fra v. Hans Edvard Bentsen (som holdt seg i skjul for tyskerne gjennom vinteren. Hans sterke historie som huleboer fortelles i neste utgave av Vi Menn), Arvid Solberg, Jens Berg-Hansen, Jan Egil Olsen, Roger Hansen, Idar Barstad, Odd Selnes, Roger Lorentsen og Knut Kristoffersen.